

KOMIL XORAZMIY G‘AZALIYOTIDA LEKSIK TAKRORLARNING LINGVOPOETIK TALQINI

Mardonova Muxlisa Ravshanovna

Samarqand davlat universiteti 3-bosqich talabasi

mardonovamuxlisa6@gmail.com

XIX asrning ikkinchi yarmi Xorazm adabiy va lisoniy muhiti o‘zbek adabiy tilining tarixiy taraqqiyotida, xususan, eski o‘zbek adabiy tilidan hozirgi o‘zbek tili bosqichiga o‘tish davrida o‘ziga xos o‘rin tutadi. Bu davrda tilning leksik va grammatik qurilishi mumtoz an’analarni saqlab qolgan holda, jonli xalq tili unsurlari bilan boyib bordi. Xususan, Komil Xorazmiy nafaqat yirik shoir va tarjimon, balki yetuk musiqashunos olim sifatida ham o‘zbek lisoniy tafakkuri rivojiga salmoqli hissa qo‘shgan. Uning poetik merosida, orifona va oshiqona g‘azallarida leksik-semantik takrorlarning (reduplikatsiyalarning) qo‘llanilishi shunchaki badiiy uslubiy vosita emas, balki shoir ruhiyatidagi polifonik jarayonlarning lisoniy in’ikosidir. Til tarixi nuqtai nazaridan yondashilganda, ushbu takrorlar lirik qahramon emotsional holatining dinamikasini ta’minlovchi va matnning pragmatik ta’sir quvvatini oshiruvchi sintaktik-stilistik hodisa sifatida namoyon bo‘ladi.

Shoirning “Mango qilma, ey moho oliyjanob...” radifli g‘azali misolida tahlil qilinganda, takrorlanuvchi birliklar lirik qahramonning iztirobli kechinmalarini ifodalashga xizmat qilganini ko‘ramiz. Til tarixi taraqqiyotida takrorlar asosan urg‘uni kuchaytirish, ma’noni ta’kidlash va nutqiy ekspressivlikni yuzaga keltirgan. Mazkur g‘azalda qo‘llanilgan leksik takrorlar o‘zbek tilshunosligida semantik qatlamlarning kengayishi va badiiy nutq jozibasini oshiruvchi asosiy omildir. Til tarixida reduplikatsiyalarning evolutsiyasi shuni ko‘rsatadiki, bu hodisa so‘z yasash va ma’no kuchaytirishning eng qadimiy qatlamlariga borib taqaladi. Komil Xorazmiy ijodida esa bu an’anaviy usul yangicha lingvistik mazmun kasb etib, xalq jonli tilining soddaligi va mumtoz tilning murakkabligini o‘zaro sintez qiladi.

Tadqiqotning eng muhim jihati shundaki, ushbu leksik takrorlar shoir tomonidan kashf etilgan va mukammallashtirilgan “Xorazm tanbur chizig‘i” notatsiyasidagi “chorzarb” usuli bilan ichki-organik bog‘liqlikka ega. Shoir musiqiy notalardagi ritmik takrorlarni lisoniy qatlamga muvaffaqiyatli ko‘chirib, g‘azal baytlarida o‘ziga xos lisoniy-estetik musiqiylikni yuzaga keltirgan. Bu jarayonda so‘zning fonetik tarkibi va musiqiy zarbning o‘zaro muvofiqligi tilning fonologik imkoniyatlarini yangi qirradan namoyon etadi. Har bir musiqiy zarbning so‘z takrorlari orqali moddiylashishi shoirning tildan foydalanish mahoratini yangi bosqichga ko‘targan bo‘lib, bu hodisa lisoniy birliklarning musiqiy kompozitsiya ichidagi o‘rnini belgilaydi. Bu esa til tarixi va musiqashunoslikning kesishuv nuqtasida lingvopoetik tahlilning ahamiyatini oshiradi.

Badiiy nutqda reduplikatsiyalarning qo'llanilishi Komil Xorazmiy uslubining individual xususiyatlaridan biridir. Takrorlanuvchi so'zlar g'azalning ichki ritmini (vaznini) saqlash bilan birga, lirik obrazning ruhiy evrilishlarini ham aniq ifodalaydi. Tilning lug'at tarkibidagi so'zlarning bunday uslubiy takrorlanishi o'zbek tilining ekspressiv sintaksisi rivojiga ham xizmat qilgan. Ma'lumki, til tarixi davomida sintaktik takrorlar nutqning emotsional bo'yog'ini ta'minlashda asosiy vosita bo'lib kelgan. Komil Xorazmiy g'azallarida esa ushbu takrorlar semantik jihatdan tabaqalashib, har bir takroriy birlik yangi bir ma'no va mantiqiy urg'u tashiydi. Xulosa qilib aytganda, Komil Xorazmiy she'riyatidagi reduplikatsiyalar lingvopoetik tahlil obyekti sifatida o'zbek tilining boy ichki imkoniyatlarini va tarixiy taraqqiyot xususiyatlarini ko'rsatib beruvchi noyob lisoniy hodisadir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Jakobson, R. (1960). Closing statement: Linguistics and poetics. In *Style in language*. MIT Press. – 470 p.

2. Комил Хоразмий. (1975). Танланган асарлар (Нашрга тайёрловчи: Ф. Ганихўжаев). – Тошкент: Фафур Гулом номидаги адабиёт ва санъат нашриёти. – 128 б.

3. Раҳматуллаев, Ш. (2000). Ўзбек тилининг этимологик луғати. – Тошкент: Университет. – 600 б.

4. Ўзбек тили лексикологияси. (1981). – Тошкент: Фан. – 250 б.